

HATÁRHELYZETBEN A HAGYOMÁNYOS ERDÉLYI FALUKÉP

Vegyük sorjában: miért van határhelyzet?

Valószínűleg a (volt) szocialista rendszer, a (lejárt) faluromboló elképzelések és a (pillanatnyi) posztoszocialista állapot egyformán ludas a dologban.

Lényeges szempont: „hála” az előbbieknél, 1992-ben léteztek még – ha sok helyen lerobbant állapotban is – hagyományos erdélyi falukép.

Szükséges-e, szabad-e, lehet-e a faluképfelbomlás folyamatába belenyúlni, vagy (ha kissé megkéséttnek is, de) természetesnek elfogadni, és megpróbálni itt-ott kiigazítani, a józan ész és a jó ízlés határain belül.

Am ha meg kell akadályozni a hagyományos faluképfelbomlást, lehet-e hatékony védelmi rendszert kialakítani? Fontos, hogy ki, milyen anyagi fedezettel és mit cselekszik ma Erdélyben és (esetleg) mindenütt, ahol magyarok is élnek, ahhoz, hogy egy jellegzetes világ – az erdélyi magyar falusi környezet – ne tűnjön el végérvényesen és nyomtalanul a föld színéről.

Miért van határhelyzet?

A mezőgazdaság „szocialista” átalakításával megszűnt a föld magántulajdona, ami a falu társadalmi rétegződését meghatározta és (így) a hagyományos faluképet is. Az egésznapos munkaidő, a nehéz fizikai munka, az utak tragikus állapota, a lakások alacsony kényelmi szintje és a létminimum alatti jövedelem elkergette faluról az alkalmazkodni tudó munkaerőt. Otthon jórészt azok maradtak, akik fiatalemberként még a 40-es, 50-es években a saját földjeiken dolgoztak. Ezek az emberek ma túl vannak a hatvanon, és maradék erejük teljes bedobásával dolgoznak (kaszával és kapával) egyre kétségbeesettebben a (részben) visszakapott földjeiken.

Az erőltetett (külterjes) szocialista iparosítás túl hirtelen szippantotta fel a falusi munkaerőt. Erőszakos modernizálás zajlott; Romániában a városok lakosságának 60–65%-a első generációs.

A városra kerülőktől minimális bérért nem túl megfizetett munkát kértek, leszoktatva őket a kemény munkáról; világos, hogy (legalábbis egyelőre) nem akarnak viszsza menni a kasza, kapa mellé.

Előregedett a falu, lakóikkal együtt vénültek a házak is; persze épült új ház is, ha nem is mindenütt.

Ki ruházott be 1989 előtt?

– A téveszek vezetősége, az új „falusi arisztokrácia”; ők a jól élő hatalom helyi képviselői, számuk nem túl jelentős;

– a (viszonylag) jól kereső ingázók; többen vagy kevesebben vannak, attól függően, hogy milyen messze laknak munkahelyeiktől, és hogy a vállalatok (relatív) mennyire mentek jól;

– a talpraesett magánosok (mesteremberek, mészerek,

juhászok); kis csoport, sokszor teljesen hiányoznak a faluképből;

– az állam; protekciós falvakban például iskolák, lakások, kultúrotthonok, orvosi rendelők épültek állami alapból.

Az utolsó 40 év beruházásai nem használtak a hagyományos faluképhez:

– az állami épületek tudatosan sablonosak, gyakran országos típusú szerint készültek; semmi közülük a népi építészethez, kimondott céljuk a kisközösségek rombolása, a hagyományok felszámolása;

– a hivatalos (40 éven át tartó) propaganda országos szintű egységesítést szorgalmazott. Nem nagyon volt – legalábbis szervezett formában – ellenpropaganda, jó ízlésre való nevelés;

– a tisztelt kivételek az egyházak és szolgálók voltak, (szerencsére) gyakran igen hatékonyak;

– miután nyilvánosságra került a feláldozandó falvak lajstroma, szinte senki sem költött még állagmegóvásra sem, legkevesebb az öregházak gyakran munkaképtelen lakói;

– a sablonos állami beruházások a községközpontokat érintették, a falurombolási tervek pedig a hozzájuk tartozó falvakat; és mert a falurombolásra igazán nem került sor, szinte érintetlenül maradt a hagyományos falukép.

A jelenlegi állapotot az egyhelyben topogás jellemzi, nem ruház be (szinte) senki; aki ma falun boldogul, a földre koncentrálni és a régi istállókat igyekszik benépesíteni. A sokszázéves módon megművelt föld két év alatt nem tette gazdaggá gazdáit. Lassan kerülnek majd állatok is, gépek is, (fiatalabb) emberek is, és akkor (a közeljövőben):

– lebontják majd az elavult, korábban karban nem tartott régi házakat és újakat építenek; a zömében fa vagy vályogházak megtartására nem lesz igény;

– a bontási illetve építési engedélyt kiadó helyi önkormányzatoknál (ha egyáltalán megkeresik őket) nincs szakember, vagy ha van, akkor falufejlesztő kultúrája a „Megéneklünk, Románia” fesztivál rossz amatőr szintjén rekedt meg;

– hozzáértő népi építészeti hagyományokat ismerő tervezők kevesen vannak, megszervezett falusi környezetre nincs sem igény, sem pénz, sem szakember.

Végső soron:

– van még Erdélyben hagyományos falukép is, népi építészeti emlék is szép számban;

– vannak 100–150 éves régi épületek, nagyon jó állapotban;

– sok helyen a falu rétegződése alig változott a közép-kor vége óta.

De a falu egy újabb erőszakos modernizáció előtt áll, és először az épületeket áldozzák majd fel.

Szükséges-e, szabad-e, lehet-e a faluképrombolás folyamatába belenyúlni?

Mielőtt a kérdéseket részleteikben elemeznénk, vessünk egy pillantást az erdélyi falvak etnikai összetételére.

Az erdélyi falvak:

- egy nyelvet beszélő falvak,
- több nyelvet beszélő vegyes falvak,
- román anyanyelvűek,
- magyar anyanyelvűek,
- német anyanyelvűek.

Ehhez csak annyi megjegyzést fűznénk, hogy a teljes egynyelvűség magyar és német anyanyelvű falvakban ritka, de néhány (más nyelvet beszélő) család jelenléte nem igazán meghatározó jellegű.

A magyar anyanyelvű lakosságra vonatkoztatva több lényeges szempontot kell rögzíteni, melyek alapján különböző szituációkat teremtenek.

A magyar anyanyelvű falusi környezet lehet:

- magyar többségű környezet magyar többségű megyében,
- magyar többségű környezet nem magyar többségű megyében,
- nem magyar többségű környezet nem magyar többségű megyében,
- teljesen magyar anyanyelvű falvak,
- magyar többségű vegyes falvak,
- nem magyar többségű vegyes falvak.

Magyar többségű környezetben:

- a magyar többségű megyék (Hargita, Kovászna) helyi (és megyei szintű) önkormányzatai egyre nagyobb autonómiával rendelkeznek, a beolvadás veszélye (egyelőre) nem fenyeget;

- a helyi önkormányzatok kiáll(hat)nak a hagyományos falukép megmentésének igaz ügye mellett;

- a nem magyar többségű megyékben a nagyobb magyar közösségek (például Kalotaszeg, Kolozs és Szilágy megyében, Székelyföld egy része, Maros megyében) már nehezebb helyzetben vannak. Lényeges kérdés, hogy a községi önkormányzat magyar többségű-e vagy sem: a még nagyon erős, megyei szintű befolyás ritka esetben támogatja a hagyományos (magyar) falukép megmaradását;

- külön fejezetet képeznek a moldvai csángók; bár magyar többségű (gyakran) a közvetlen környezet, specifikusak a moldvai csángó hagyományos falukép megmentésének gondjai.

Nem magyar többségű környezetben:

- a magyar többségű (akár színmagyar) falvakkal (Gyantával például) komoly gondok merülnek fel: a beolvadás veszélye közvetlenül fennáll, a kivándorló magyarok helyét gyakran nem magyarok foglalják el; természetesen a helyi (községi) önkormányzat nem magyar többségű, a hatóságokkal többnyire gond az érintkezés;

- nem magyar többségű falvak (általában) már nem magyar hagyományos faluképet őriznek, ilyen esetben jellegzetes (magyar) tájházak megmentése lehet a cél.

Térjünk most vissza a feltett kérdésekre:

Szükséges-e a faluképrombolás folyamatába belenyúlni?

Természetesen igen, mert túl az általánosan elfogadott motiváción (például, hogy a társadalom mezőgazdasági munkával foglalkozó jelentős részének ez adja az identitását), létfontosságú az, hogy a még mindig birodalmi ambícióktól fűtött asszimilatív jellegű környezetben az egész magyar kisebbségnek erősíteni kell az identitását, és meg kell akadályozni, hogy a pótolhatatlan, hagyományos magyar paraszti kultúra jellegzetességeit őrző művészi értékek veszendőbe menjenek.

Szabad-e a faluképrombolásba belenyúlni?

Igen, mert:

- a falunak természetesen modernizálnia kell („a paraszt is ember”), és szüksége van fürdőszobára, melegvízre, gázra, több napfényre és levegőre a házban, mindarra, amiből egy tájház (általában) semmit sem nyújt;

- az embereket egyéni szabadságukban korlátozni nem szabad;

- nem lehet indián rezervátumot kreálni az erdélyi (magyar) falvakból;

- a nagypéteri, lenini, kizárólag tiltó törvénykezés módszereit nem kellene átmenteni a hagyományos erdélyi falukép-megmentéshez (mint például: szigorúan tilos egy régi házat lebontani, egy új utcát vágni...)

- Lehet-e a faluképrombolásba belenyúlni?

A kérdést két oldalról világítanám meg:

a) lehet-e az élő tájházat, a hagyományos faluképet átmenteni, avagy a skanzenek, a halott műemlékek, esetleg a rezervátumok felállítása a megoldás;

b) rendelkezünk-e megfelelő erkölcsi, szellemi és anyagi tőkével, hogy megvalósítsuk, amit jónak látunk?

Az első kérdéscsoportba tartozik többek között:

- lehet-e részmegoldásokban gondolkodni, például itt-ott tájházakat rendbehozni és múzeumnak használni, vagy néhány jellegzetes falut kijelölni, azokat konzerválni lakosai segítségével, a többit pedig sorsukra hagyni?

- hol a határ, meddig mehet el a falufejlésztés, revitalizáció, hogy ne rontsa a hagyományos faluképet, vagy a modernizálás, hogy ne tegye tönkre a tájházat?

- ki lehet-e tudatosan alakítani a modern igényeknek megfelelő falusi házat, lehetnek-e modern tájházak? Építések tervezhetnek-e tájegységekre jellemző – stilizált – népi építészeti elemeket felhasználó épületeket? Jó ez vagy rossz, de népi építészetnek már nem népi építészet;

- tervek talán készülhetnek, kérdés az, hogy használni fogja-e őket valaki? Ezeknek a terveknek nagyon figyelembe kéne venniük a létező anyagokat, jórészt egyedi megoldásokat találni; vajon ki rendel manapság falu helyen építészettől épületet?

A második kérdéscsoportba tartoznak:

- egyáltalán kell-e központi irányítás, országos szintű, hosszú
- távú elképzelés a hagyományos falukép megmentéséhez, vagy elég csak a helyi (alulról jövő) kezdeményezés?
- mi legyen a szakembergárda álláspontja: adjon ki „faluképmegmentő chartát” általános elvekkel, vagy vegyen részt periódusonként önkormányzati értekezleteken, ahol véleményezze a terveket?
- a helyi önkormányzatok képviselőit hogyan lehet tovább képezni? Van-e arra mód, hogy a községi polgármestert és tanácsosait falufejlesztési ügyekben kellő mértékben felvilágosítsuk?
- lehetséges-e együttműködés a hivatalos (szak)hatóságokkal a magyar falukép, illetve a közös falukép ügyében?
- létezhet-e (legalábbis egyelőre) együttműködés a hivatalos állami (nem szak-) hatóságokkal?

Hatékony védelmi rendszer kialakítása a hagyományos falusi környezet megmentésére.

Ki vállalja fel az igaz ügyet? Nézzük csak:

- az egyházak, mert (valamikor) mindent jól csináltak és hallgat rájuk a falu népe?
 - az RMDSZ, mert ő a romániai magyar társadalom érdekképviselői szövetsége?
 - a tudományos vagy kulturális szervezetek (például EME, EMKE, EKE, EMT), mert a szakemberek itt tevékenykednek?
 - az ECOVAST, mert nemzetközi szak fórum?
 - a romániai magyar falufejlesztési társaság, mert „főállásban” foglalkozna a dolgokkal?
- Valószínűleg az utolsó variáns az igazi, csak hogy ilyen

társaság még nincs. Életre kell hívni!

Mitől lesz (lehet) hatékony a rendszer?

- Ha igény van rá. Ha a romániai magyar kisebbségnek fontos a dolog. (Mit tehetünk, hogy a fontosságát tudatosítsuk?)
- Ha, akik bedolgoznak, értenek hozzá! Mondjam azt, hogy nincs ma profi falufejlesztő Romániában? Valószínűleg megsérteném azokat, akik rendelkeznek ilyen irányú ismeretekkel. De a tény csak tény marad: szakembert kell képezni, sokat.
- Ha az indulásnál nagyobb segítséget kapnak a bedolgozók, mert (sajnos) a régi rend egyik főbűne a kezdeményező kedv kiötlése volt.
- Ha a segítséget átgondoltan, hozzáértéssel adják. Erkölcseikben, szellemikben és anyagiakban egyaránt; fontos a segítség a szervezési kérdésekben; a prioritások felállításánál, a hosszú távú, átfogó programok kidolgozásánál, a szakembergondok enyhítésénél és a népnevelő programok kialakításánál.

Lényeges: egy nemcsak erdélyi magyar gond megoldását nem szabad csak erdélyi magyarokra hagyni, jelenlegi állapotukban nem tudnak a kihívásra érdemben válaszolni!

A falu problematikáját az anyaországban régóta és nővösen kutatják. Gazdag tapasztalatuk átsegíthetne bennünket Erdélyben az indulás megannyi buktatóján.

Véleményem szerint nem csupán anyagiakkal, sok-sok dolgot be lehet indítani és fenn lehet tartani, csak lenne már a hagyományos erdélyi falukép megmentése is össz-magyar ügy.

